

А.С. Славко – студентка I курсу юридичного факультету
Української академії банківської справи НБУ;
науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. кафедри
державно-правових дисциплін юридичного факультету
Української академії банківської справи НБУ **В.М. Завгородня**

ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Тоталітаризм (від пізньолатинського “total” – весь, цілий, повний) – державно-політичний режим, що характеризується абсолютним контролем держави над усіма сферами суспільного життя, абсолютною покорою людини політичній владі та панівній ідеології [3, с. 225].

Радикальні ідеї тоталітарних партій стають особливо популярними у часи нестабільності, коли суспільство переживає крах попереднього ладу, кризи традиційних ідей і поглядів. Так було у 1917 р. в Росії чи в період економічної кризи в Німеччині. Серед передумов формування тоталітарного режиму варто виділити:

- економічні: різке падіння життєвого рівня населення, поширення безробіття, що можливе, наприклад, у період економічної кризи;
- політичні: поява тоталітарно організованих партій із крайніми, радикальними програмами, неспроможність чинної влади організувати суспільне життя, слабка підтримка влади населенням;
- соціальні: існування значного прошарку люмпенізованих мас, осіб, що “випали” із звичного середовища життя;
- психологічні: ломка традиційного життєвого укладу, зміна системи цінностей та життєвих пріоритетів.

Звичайно, не завжди у період економічної кризи у певній державі сформується тоталітарний режим. Цього не сталося у США під час великої депресії, у Франції в період економічної кризи 1932-1937 років. Але небезпека відродження тоталітарного режиму існує завжди. Українське суспільство перебуває зараз у складній економічній і політичній ситуації. Тому слід особливо ретельно ставитись до легалізації партій і громадських об'єднань.

У п. 1 ст. 37 Конституції України закріплено заборону утворення і діяльності політичних партій і громадських організацій, “...програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, незаконне захоплення влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини” [1]. У ч. 1 ст. 4 Закону України “Про об'єднання громадян” зазначається, що такі організації не підлягають легалізації, а діяльність легалізованих організацій підлягає забороні у судовому порядку. Згідно із п. 1 ст. 34 цього ж Закону примусово ліквідуються об'єднання громадян за вчинення дій, спрямованих на зміну шляхом насильства конституційного ладу і в будь-якій протизаконній формі територіальної цілісності держави; підрив безпеки держави у формі ведення діяльності на користь іноземних держав; пропаганду війни, насильства чи

жорстокості, фашизму та неофашизму; розпалювання національної та релігійної ворожнечі; створення незаконних воєнізованих формувань; обмеження загальноновизнаних прав людини [2].

Однак тоталітарна ідеологія може не закріплюватися прямо у статуті організації, що може призвести до приходу її до влади законним шляхом, як це сталося, наприклад, в Німеччині в 1933 р., коли нацисти перемогли на виборах у рейхстаг. Тому варто виробити не лише механізми, що запобігають виникненню прототалітарних організацій, а й такі, які б унеможливили узурпацію влади і порушення прав людини.

Антидемократичні режими часто намагаються поставити свою протиправну і антилюдську діяльність на “законну” основу. Наприклад, роботу каральних органів у СРСР значно спрощувала стаття 58 Кримінального кодексу 1926 р. Головне в цій статті було те, що її можна було тлумачити не лише конкретно, а і “розширено”. Наприклад, пункт 3 передбачав відповідальність за будь-яке сприяння іноземній державі, що знаходиться з СРСР у стані війни. За цієї статтею можна було засудити людину за те, що вона, знаходячись в окупації, полагодила взуття іноземному солдату. 23 березня 1933 р. Гітлер запропонував прийняти “Закон щодо ліквідації бідуючого становища народу і держави”. Стаття друга цього закону фактично анулювала Веймарську конституцію: “ Імперські закони, що видаються імперським урядом, можуть розходитись з імперською конституцією” [4, с. 317].

В Конституції України зазначено, що не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22), а Закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність [1], але й це не гарантує неможливості відродження тоталітарного режиму.

Тому Конституція, особливо у тій частині, яка визначає права і свободи людини, повинна бути особливо жорсткою і підлягати зміні лише у напрямку розширення. Також має бути сформовано дієвий механізм протидії концентрації всієї повноти влади в руках одного з органів влади. Всі законодавчі акти у галузі визначення прав і свобод мають пріоритетно спиратися на міжнародний досвід, що напрацьовується вже понад 60 років. Важливою є боротьба не лише з політичними, а і соціальними передумовами виникнення тоталітаризму, тобто потрібно сформувати систему нормативно-правових актів, які б гарантували кожному достатній життєвий рівень і допомогли створити цілісне і стабільне суспільство, яке б вважало найвищою цінністю демократизм і правову державу, було б байдуже до екстремістської пропаганди політичних партій. Важливе значення має також виховання підрастаючого покоління у дусі релігійної, расової і національної терпимості, бо більшість тоталітарних режимів ґрунтуються саме на нацизмі, антисемітизмі, расизмі тощо. Стабільність економічної ситуації також є важливим психологічним фактором-вона забезпечує населенню впевненість у завтрашньому дні. Отже, для запобігання виникненню тоталітаризму необхідно вжити цілого ряду заходів і прийняття відповідних нормативно-правових актів займає серед них чільне місце.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // www.rada.gov.ua
2. Закон України Про об'єднання громадян від 16 червня 1992 р. // www.rada.gov.ua
3. Сухонос В.В. Теорія держави і права / Навчальний посібник. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 536 с.
4. Коваль В.С. “Барбаросса”: истоки и история величайшего преступления империализма / АН СССР. Институт истории. – К.: Наукова думка, 1989. – 624 с.